

óvatlanul egy-egy járókelő, hanem a szagom, amelyet talán éppen akkor és ott, a delelő utcán, mielőtt betörök a mecsetbe, ahol megbontom nadrágomat, és bőségesen vizelek, lekuporodom, és vödörszerű lyukba ürítem belem tartalmát, majd az udvaron, a fémvályúnál önkéntelen mozdulatokkal lemosom az arcomat, leöblítem zsibbadó végtagjaimat, kimosom a tűzforró levegőn taplóvá száradt számat, fületem, orromat, áttörölöm vérben úszó szememet, és mégsem mosom le magamról azt a szagot, amelyet az ételosztásra váró hui tömeg táguló orrcimpával szimatol meg bennem, és szagomat a marhahúsléhez hasonlatosnak tartja.

A fehér ördög, a Közép-Európában erőlevesként ismert, a lén kívül egyebet alig tartalmazó ételeket nem ismerő, híg állagú ételt sosem fogyasztó hui, azaz mohamedán kínaiaknak az, ami én vagyok, a marhahúslészagú, akinek különösen, ha szakálla nő, nem csak illetlenül szőrös a mellkasa és karja, de azt ruhával sem fedi el tisztességtudóan, s papírgombócként meggyűrt arca, ráncai közvetítik azt, akin nem csupán látszik, de pontosan kivehető a kora, miként annak a szándékát, aki nem rizspapír, hanem ablaküveg mögött fésűli asszony volta ellenére a haját, az az idegen a szagáról is tudhatóan jövevény, senki alak, orrfacsaró levegő kapszulájával befoglalt, szőrrel lefedett test, undort ébresztő, akinek se otthona, se otthonról maradt emléke, se múltja, amelybe, mint foltos nadrágba és pecsétetes trikóba, belebújna. Én, akivel, hogy összebotlik a mecsetjéből a városába visszalépő, a hitéből a zabáló világra kibotorkáló, a szenny nagy forgalmú utcájára kitoppanó vénember, mivel érzékelése elég a teljes tapasztalásához, égnék fordítja tekintetét, s mert a szemfordító pillanatban megbotlik avagy szándéka szerint a földre borul, a lábam előtt a földre hull, mint aki imába hajol, mint aki belete-meti arcát a bazsarózsavirág oldalra eső, földre hajló setét árnyékába.

Tóbiás Áron

MEGMENTETT HANGSZALAGOK

Móricz Lili

– *Leányfalun vagyunk, ebben a legendás kertben. Mióta ház ez, mióta civilizált vidék ez?*

– A vidéket azt nem tudom, de amikor apám megvette ezt a kertet, akkor már sok színész volt idekinn. Rózsahegyi Kálmán akkor játszott a *Sári bíróban* a Jóska gyereket. Nagyon összebarátkoztak, apám és a Kálmán bácsi, és mindig mondta neki, gyere ki, meglátod, milyen csodálatos vidék, milyen gyönyörű szép, gyere ki, vegyél valamit. Ő nem akart venni, mert tudta, hogy ha valamit vesz, akkor az egy örök életű teher a nyakán, és kiadás és pénz, és nem és nem és nem vásárol semmit. Akkor Kálmán bácsi annyit beszélt, jó, nem veszel semmit, csak gyere ki hozzám egy délután egy kis látogatóba. Végigsétálunk, és azután kicsit megnézed, milyen gyönyörű ez a vidék. Hát ebbe belement. És épp ezen az úton sétáltak. Itt állt valamikor egy fantasztikusan nagy diófa, és apám imádta a diófát és a diót. Úgy látszik, hogy az ő vidékén olyan extra szent fa volt a diófa, gyönyörű. Olyan volt a törzse, hogy három kislány, amikor még nagyon kicsik voltunk, nem értük át, ha összekapaszkodtunk hármásban. Szóval úgy sétáltak, és akkor

apu megállt a sarkon, ahogy aztán később mesélték, látod, Kálmán, ezt a diófát, ezt megvenném. Ehhez tartozott egy ilyen kis kert. Nem az egészet vette meg, részletekben vette. Ezt a csíkot vette meg, ahol a diófa állt, és ezt a csíkot, ahol most a nagyház áll. Először volt egy kis ház, azért, hogy mégis lehessen valahol lenni, persze én már nem ismertem azt a házat, egy kis szoba-konyha, igazi pihenőhely, ha kijöttek. És tényleg nagyon szép ez a környék és ez a vidék, a Pilisnek ez a lankás része. Kálmán bácsi: meglátod, fiam, itt olyan levegő van, mint Svájcban. Azt mondja neki apu, voltál már, Kálmán, te Svájcban? Nem. Akkor honnan tudod? Tudom, mert itt vannak a hegyek, itt a Duna, egész különleges a levegő.

– *Ez volt a prólógus Móricz Lilitől. Mikor lehetett ez?*

– 1911 körül... Hogy mikor lehetett egy nagyobb ház, én azt nem tudom. Amikor én már olyan emberszerű voltam, akkor már a nagyház állt.

– *És akkor a három kislány hányban született, hogy következtek egymás után?*

– Virág, Gyöngyi, Lili... De nem egészen így volt. Először megszületett egy fiú. Elkeresztelték Bandinak. A gyerek egyéves korában agyhártyagyulladásban meghalt. Erről van egy megható, gyönyörű verse apunak. Ő általában nem írt verseket. Sose bocsátom meg magamnak, hogy mikor elvitték innen apu könyvtárát, nem vettem ki belőle apu verseskönyvét. Volt ott még úgy 25-30 darab. Ha abból egyet elveszek, akkor megvan, de ha elvitték, akkor nincs meg. Nekem sincs meg. Volt benne egypár vers a sírról. Kedvesem, csak sírj, ott van az a sír, nagyon megható szép kis vers. Amikor a kisfiú meghalt, eltelt egy-két év, gondolom, aztán megint született egy kisfiú. Hát azt is elkeresztelték Bandinak. Adyval nagy barátságban voltak. Mit tesz Isten, az a kisfiú is egy év múlva agyhártyagyulladásban meghalt. Mondták a babonás öreg nők a családban, hogy nem lett volna szabad ugyanarra a névre keresztelni. Így volt két Bandika, és mind a kettő elment. Ők voltak az első két gyerek. Aztán volt egy jó nagy szünet, és azután következett Virág, aztán Gyöngyike, úgy a kötelező idő után másfél évvel később, aztán megint volt egy lélegzetnyi türelmük, aztán jöttem én harmadiknak. Mindig kérdeztem apámat, azt mondja meg, hogy ha a két fiú megmarad, s akkor Virág megszületik harmadiknak, akkor elég lett volna három gyerek, vagy akkor is én lennék az ötödik? Hát erre sose felelt. Ilyen kis barackot nyomott a fejemre, és buta vagy, valami ilyesmit felelt.

– *Nem kell egy gyereknek mindenről tudnia...*

– Mindig meg voltam győződve arról, hogy ez azért Leányfalu, mert mi lányok vagyunk. Olyan különös ez a család, hogy itt mindenki lány, a kuttyák is, a macskák is. Ha úgy véletlenül hozott a férjem egy kis cicát, mikor felemeltem, lánycica volt. Itt minden állat, talán még a növények is nőtények.

– *És a diófa?*

– No, a diófa. Egyszer, amikor már apuka sem élt, én az ő szobáját örököltem, amikor szétosztottuk, hogy ki melyik részben lakjon, és én ezt a szobát kaptam. És ennek a két ablaka ide néz erre a diófára. Irtózatos nagy vihar volt egy délután, igazi nagy nyári vihar széllel, villámlással, dörgéssel, zuhogó esővel, borzalmas volt. És akkor egy borzalmas reccsenést hallottam. De az tényleg olyan volt, mintha bomba robbant volna. Hát kidőlt a diófa. A kidőlt diófának a törzse még mindig ott fekszik, nem engedtem eltüzelni, ott fekszik most a fűben. Teljesen lyukas volt belülről. És ahogy eldőlt, a kis kutyam, Palóc nevű kiskutyám, bűbájos kis kutyam, foxterrier volt, az benne szaladgált állandóan ebben a csőben, már csak a kéreg volt meg, hát teljesen jogos volt, hogy a nagy vihar kidöntötte, óriási recsegéssel. Nem sokkal utána dőlt ki a diófa, amikor az öreg is kidőlt, apu is...

– *Az ég is siratta, a föld is siratta. Akkor volt az első bombázás Budapesten? Légiriadó volt?*

– Igen. Harangzúgásra, vasárnap délben született, és az első bombázás, az vitte el.

– *És milyen szép volt Ravasz László püspök úrnak a beszéde: Péter-Pál napja körül született, nyár eleje hozta, aratás napja, és a nyár vége vitte el.*

– Szeptember 5-e volt. Ezt a házat anyám teremtette. Ő spórolta össze, ő építtette, ő volt az alapító tag. Amikor idekerült, Máriának apám modernebbé tette. Csinált neki vízvezeték, fürdőszobát, tehát mindent, ami egy ilyen modernebb házba kell. Mária nagyon kedves asszony volt, én nagyon szerettem. Én szerettem őt a legjobban hármunk közül. Virág mindig egy kicsit feszélyezve volt vele, egészen haláláig mindig volt valami ellenkezés. Máriát egy *Úri muri*-darabban ismerte meg apu. Máriáról senki, a színház egyáltalán nem vett tudomást. Soha seholy a nevének nyoma sincs. Pedig a maga idejében nagyon szép asszony és komoly színésznő volt. Nem mondom, hogy Bajor Gizivel vagy Darvas Lilivel lehetett volna egy mércével mérni, de a maga idejében és a maga műfajában azokat a darabokat ő nagyon szépen megcsinálta és jól.

– *Móricz Lili, a legkisebbik lány számára Simonyi Mária volt a kismama...*

– Kisanya. Mert azt kérdeztem, hogy most hogy szólítsam. Az esküvő még az Üllői úti lakásban volt. Engem elküldtek Salgótarjánba, anyámnak a bátyjához, aki keresztapám volt, és ott jártam egy évig iskolába. Életemben egyetlen eset volt, hogy színjeles voltam egész évben. Nagy szenvedéllyel tanultam, soha aztán többet. Színtiszta jeles voltam. Apu, amikor vége volt az iskolának, értem jött. Jenő bácsinak hívták a keresztapámat. Holics Jenő és a felesége, Irma néni. És ők mondták, hogy apu jön értem, és Irma néni mindig olyan mosolyogva nézett rám, jön érted apukád, és hazavisz. Azután jött apu. No végre, gondoltam, én nem éreztem ott rosszul magam, de hát az nem az otthonom. Nagyon örültem, jöttünk haza vonaton, mi újság otthon, minden rendben van. Már a lányok is nagyon várnak téged, Virág is, Gyöngyike is. Mondták, hogy már hozzáalak haza. Vár mindenki, és egy női nevet mondott. Számomra ismeretlen női nevet. Az kicsoda? Az egy nagyon szép néni, mondta apu. Ilka helyett jött?, kérdelem, mert ő egy olyan mindenese kislány volt. Nem, azt mondta, anyuka helyett. No. Ezt úgy nem fogtam fel. Közben ment a vonat, és akkor apu mesélte a felhőket, és a madarak, ahogy szálltak, elvitték a gondolatomat az egészről. Ő elmondta, amit el akart mondani, neki az elég volt. Ő tudta, hogy mit mondott, és én nem tudtam, hogy mit mondott. Én jöttem akkor az esküvőre. Akkor derült ki, hogy azért volt az a sok hamiskás mosoly, mert tudták, hogy engem az esküvőre hoznak haza. Az Üllői úton volt. A nagy ebédlőasztalt kihúzták, rengetegen voltak, de érdekes, hogy csak a Mária rokonai voltak jelen. Tényleg nagyon szép néni, volt rajta egy nyerselyem kosztüm, nyár volt, mindenesetre nyári kosztüm volt rajta, magas volt és vörös-szőke. Ez az egész nekem teljesen ismeretlen volt. Nálunk ilyen nem volt, hogy selyemruha meg ondolált fej, smink, diszkrét smink, de smink. Én teljesen elvoltam, mikor Mária elé vezettek, hogy én vagyok a kis vakarcs, rögtön megszeretett. Úgy hajolt le hozzám, mint ahogy egy ló lehajol a csikóhoz. Szép hosszú nyaka volt, és úgy lehajolt hozzám, és megölelt, és én abban a pillanatban megszerettem. Nagyon megszerettem, rögtön. Ő is rögtön megszeretett, engem lehetett becézni, én voltam a kicsi... Aztán volt nagy ebéd meg minden. Ebéd után, no, gyere, megmutatom, hogy hol fogsz ezután lakni. És akkor elvitt a Fővám térre, ami egy álompalota volt. Én még álmomban sem tudtam volna olyant elképzelni, a mi kis puritán, egyszerű Üllői utunk után. Ahogy az erkélyre kimentem, ott folyt a lábam előtt a Duna, alattam volt egy csodálatos kis park, bokros, szép kis liget. A Duna-parton meg álltak a bódék, olyan kis piac, ott volt a csarnok. Voltak olyan kofák, akik csak kint voltak az

úton. Maga a lakás nagyon nagy lakás volt. Egy olyan szoba volt, amikben a királykisasszonyok laktak, amiket a mesében elképzelttem. El volt így választva, mint ez, de nem így, hanem egy széthúzható üvegajtóval. Nahát, hogy ilyen is van, hogy az ajtó belemegy a falba. Összehúzták, olyan katedrálüveg volt, olyan szemcsés, nem átlátszó. Én mindig a legkisebb, a legfiatalabb voltam ebben a családban. Büszke voltam, hogy én vagyok a legfiatalabb Móricz lány. Ilyen kis boci, aki elmegy mellettem, megvakarja a fülem, mint egy aranyos kis bocit, és bámul, mint az új kapura. Engem nem nevelt iskola, az Erzsébetiskola sem, itt mind a hárman raboskodtunk. A siralomházat már gyerekkoromban kezdtem. Először sorban Virág, Gyöngyi és én is oda kerültem. Érdeemes öröm is volt, meg volt sok bosszúság.

– *Az édesapja mit szólt hozzá, hogy színésznő lett?*

– Ez is olyan furcsa volt. Nekem ez eszembe sem jutott soha, hányan elmondják, otthon színpadot építenek. Én nem gyerekkoromtól akartam színész lenni. Eszembe sem jutott, gyerekkorukban hányan építenek otthon színpadot, meg darabot játszanak, nekem ez soha eszembe nem jutott. Gyöngyi szeretett volna színésznő lenni, ebbe apu nem volt hajlandó belemenni, nem engedte. De Gyöngyiben annyi vágy volt a színház után, benne volt, bennem soha. Én úgy kerültem oda, hogy Gyöngyi, aki ennyire vágyik oda, annak biztos van valami értelme, mert ok nélkül miért vágyódik. Megpróbálok én, aztán majd kiderül. Talán a kisanya hatása volt... És egyszer, mikor én hat gimnáziumot jártam, én nem érettségiztem, már előbb ott akartam hagyni az iskolát, de apuka nem engedte. Azt mondta, legalább a hat gimnáziumot fejezd be. Mégis, azt mondta, az egy olyan komolyabb dolog. Már a tanulás valami tartalmat ad neked is. Hat gimnázium után én azt mondtam, hogy akkor én elmegyek színművészeti főiskolára. Nem ellenkezett apu, egyáltalán nem, úgy, mint Gyöngyivel. Határozottan letiltotta, nekem azt mondta, nem a te gyomrodnak való ez, mert nekem nagyon sok bajom volt mindig a gyomrommal. Nem fogod te azt kibírni, próbálj valami mást. De nem, apu, én ezt akarom. Ha ezt akarod, és ha felvesznek, bánom is én. Így kerültem én a Színművészeti Akadémiára. A felvételi vizsgára kellett vinni verset vagy valami kis dalfélét vagy mozgást is. Szabó Lőrinc *Hajnali rigók* című versét tanultam meg, azt mondtam el, úgy, ahogy a rigó füttyült. Fel is vettek. Nem kellett elmondani újra, nem mondtak semmit. Elmondtam a verset, úgy, ahogy gondoltam, nem tanított arra engem senki. Engem nem nevelt senki, illetőleg Virág, ő idősebb volt nálam hat évvel, és az is természetes volt, hogy akkor apu azt mondta, van egy ilyen nagylány, aki ezzel a kicsivel tud foglalkozni. Őneki nem volt kedve egy ilyen kislánnyal moziba menni, még az iskolába sem szeretett bemenni. Rábízott Virágra. Engem senki nem nevelt. Ami belőlem lett, azt teljesen saját magamtól tudom. Kilencéves voltam, amikor anyám meghalt. Így nekem nem volt édesanyám. Még csak nem is emlékeztem rá. Egy ideig nem is kutattam magamban az anyámat. De egyszer csak úgy rájöttem, hogy azt sem tudom, hogy nézett ki. Ha rá gondoltam, akkor egy fénykép jutott eszembe. Később már bántott, hogy többet kellett volna beszélni apuval, és ő biztos segített volna, hogy emlékezzek anyámra. Nem emlékszem, nem tudom, hogy mit mondana valamire, ha nekem valami problémám lenne. Azt mondják, hogy a gyerekkor determinál. Sokáig tűnődtem, de én nem emlékszem arra, hogy a gyermekkor mit determinál, hogy van ez... Aztán rájöttem, mindegy, hogy én emlékszem vagy nem, azt meg kell tanulni, hogy valakinek anyja van. Azt a fogalmat, hogy anya, azt az ember természetes módon megtanulja. De ha ez hiányzik, akkor azt jelenti, hogy családom sincs.

– *És a két nővér?*

– A két nővérem, az volt a fura, hogy Virág meg Gyöngyi egymással is huzakodtak, túl közel voltak egymáshoz, Virág szeretett felettünk lenni. Ő a főnök, szeretett dirigálni. Aztán meg hogy anyuka nem volt, Virág volt a nagylány. Ő mondja meg, hogy mit csináljunk, és mit ne csináljunk. Ők Gyöngyivel nem voltak nagyon jó viszonyban.

– *Két világ volt. Az egyik értelmi világ, a másik érzelmi világ. Úgy gondolom.*

– Így van. Gyöngyi nagyon gyöngéd és együtt érző valaki volt. Tele volt – nem érzélességgel, érzelemmel. Lelke volt. Virág meg később apu mellett titkárkodott, vagy nem is tudom, mit csinált. Ő volt a reális a családban. Én meg úgy vergődtem közöttük, énvelem nem nagyon foglalkoztak. Egyszer, amikor panaszkodtam, Gyöngyike azt mondta, hogyhogy én nem emlékszem anyukára, hiszen kilencéves koromban igazán kellene tudnom, hogyan nézett ki. És én egyáltalán nem emlékeztem rá. Pedig te voltál az egyetlen, akit becézett, mondta Gyöngyike.

– *Az édesapa halála. Móricz Zsigmond halála...*

– Azon a bizonyos éjszakán, az első bombázó éjszaka volt, '42 szeptember 4-ről 5-re virradó éjszaka. Akkor még a Lupény utcában laktunk a férjemmel, Both Bélával, és lent voltunk a pincében, ami nem olyan igazi szenespince volt, hiszen központi fűtéses ház volt. Hát ez egy kietlen, utálatos hely volt. Amikor lefűjták végre, és mentünk vissza a házba – apu már kórházban volt, az Üllői úton, a régi házunkkal szemben, ott vannak a klinikák. Ott feküdt, Virág volt vele, és ott alhatott abban a szobában apuval. Ő is a szirénára ébredt. Apu feküdt az ágyban, aludt. Virág felriadt, és kinézett az ablakon, és akkor azok a színes Sztálin-gyertyák, én azt nem láttam, olyan fényes csíkok voltak, az égen világosság volt. Így mondták, hogy Sztálin-gyertyák, a repülőőről leeresztik ezeket a világító eszközöket, hogy valamit lássanak. Azt hitte Virág, hogy nappali fény van a betegszobában. A szomszéd szobában voltak az ápolónők, akik apácák voltak, imádkoztak, zsolozsmáztak, és ott énekelgettek. Borzalmas éjszaka volt, és akkor reggelre halt meg apu. Nekem is egy rémes éjszaka volt a saját félelmeim miatt. Mire magunkhoz tértünk, túl voltunk ezen az éjszakai megrázkódtatáson, akkor jött a telefon, hogy mi történt.

– *Várható volt?*

– Várható volt. Itt lett rosszul, Leányfalun. Ez a szoba, ahol most beszélgetünk, meg a mellette lévő szoba volt apué. Fölötte volt Virág és a férje hálószobája. Ott aludtak. Arra ébredtek fel, hogy valami zuhanást hallottak. Lerohantak, féltek, hogy apuval történt. Tényleg apuval történt. Kimászott az ágyból, ki akart menni, és összeesett. Visszacélt az ágyára, a díványára, lefektették. Virág mondta, apu már nem tudott beszélni, agyvérzés. Apu tudta, hogy neki vége. És csak annyit préselt ki a szájából, morfium... Az orvosok messze voltak. Móricz Zsigmondot nem hagyhatják egy falusi házban ilyen tehetetlenül. Be kell vinni a kórházba. Aminek az lett a vége, hogy bevitték a klinikára. Mi akkor a Balatonnál nyaraltunk, mert augusztus végén szép idő volt, és meleg. Béla hozott egy *Színházi Életet*, lapozgattuk ott a strandon. Lapozgattuk, és ott volt benne egy hír, hogy Móricz Zsigmond kórházban van. Jézus Mária, Béla, én most rögtön hazamegyek. Mentem a szállodába, felöltöztem. Az első vonattal Pestre. Amikor eljöttünk a nyaralásra, semmi árnyalata sem volt annak, hogy beteg, egy agyvérzésnek nincs is előzménye. Hát így tudtam meg, hogy kórházban van szegény. Ott feküdt egy ágyban, meglátogattam, mintha nem is ismert volna meg. Azt is Virág mesélte, hogy nem mozdult, csak feküdt. Egyáltalán nem mozgott, nem volt már sokáig ott. Talán egy hétig. Tehát aratáskor jött. Ez is aratás volt, ez volt az első bombázás Budapesten... de ez a halál aratása volt. Nem tudom, milyen nap volt, hétköznap. Megint lezárult

valami. Mikor vége volt a háborúnak, a Ligetben az Erzsébetvárosi Színházból egy úgynevezett szabad színház lett, aminek Both Béla volt az igazgatója. Én nem tudom, hogy kerültem oda, bizony isten nem tudom, és nem mentem utána, az biztos. A Székely Gyuri akkor készült a következő szezonra Pécsre igazgatónak. Azt mondta, hogy menjek vele. Nem tudom, Pécs messze van, de olyan szép város. Szeretik a színházat, az egy művelt város, mondta Székely Gyuri. Gyere velünk! Nem. Gyere velünk! *A Boszorkánynyal* akarok nyitni, azt fogod játszani. Nahát. Le voltam véve a lábamról. Akkor azt mondta nekem a Horváth Tivadar, hogy ne menj el, ne menj el, de ennek nem lehet ellenállni. Figyelj, ha most elmész Pécsre, soha nem kerülsz vissza Pestre. Akkor is megkockáztatom. És így lett. Nem kerültem soha vissza, de imádtam azt a darabot. Bessenyei Feri volt Bethlen Gábor. Székely Gyuri rendezte. Nagyon szép előadás lett, de aztán nekem az is hombárba hullott. Én ott maradtam három évig Pécsen. Sok szép szerepet játszottam, azután otthagytam Pécsen. Ott volt Velenczey Pista is, barátok lettünk. Aztán jött a következő szezon, nem volt szerződés. Mi lesz velem, édes Istenem, ez borzasztó. Most már beleszagoltam a színházba, és nagyon borzasztó volt, és már szeptember is elmúlhatott, vagy valami olyasmi, és én ott voltam a Németvölgyi úton egyedül, szerződés nélkül, szomorúan. Egyszer csak csöngetnek, megyek ajtót nyitni, ott áll Velenczey Pista. Mi van, Pistukám? Gyere velem! Hova? Kecskemétre. Ő ott igazgató Kecskeméten. Elvitt Kecskemétre, ott is eltöltöttem három évet, házasságokban is mindig három év, ez valamit misztifikál. Ott is voltam három évig. Ott játszottam Gertrudist, nagyon szerettem. Szép szerepeket játszottam. Jól éreztem magam ott. Szép volt a színház, Lendvai Feri volt a rendező, akit nagyon tiszteltem, tetszett mint rendező is, mint fiú is, jó viszonyba is kerültünk. Az is elmúlt, az a három év. Megint vártam, majd csak becsönget Velenczey Pista megint valahonnan. Hát nem csöngetett be, de valahogy mégis elkerültem Debrecenbe. Akkor is ilyen csúsztatott szezon volt, megvolt a társulat, kezdték a próbákat, amikor én odakerültem. Bementem a színházba úgy hátulról, a színházi bejáró felől, még akkor nem nagyon ismertem a színház belsejét, ott volt egypár színész, akiket szintén nem ismertem, és nem tudtam, hogy kicsodák, bemutatkoztunk, nem volt senki összekötő kapocs, aki azt mondta volna, hogy új tag vagyok. Álltunk egymás mellett, én ez vagyok, én ez vagyok. György László volt, kezét fogtunk, magas fiú volt. Meleg volt akkor is, még ősze eleje. Mondom neki, van egy forintja? Parancsoljon. Nem most kell. Akkor minek? Iszunk valahol egy sört. Nem néztem ki belőle, hogy van nála annyi pénz, hogy engem is meghívjon, azért kezdtem azzal, hogy van-e egy forintja. Aztán vettem magamnak egy forintért egy férjet. Így kezdődött Lacival az ismeretségem. Nagyon hamar összebarátkoztunk. Hát egy nagyon kedves színész volt. Humora volt, nem humorista volt, őrajta nem röhögni kellett, csak mosolyogni. Nagyon bájosan csinált mindent.

– *Ismerte-e Móricz Zsigmond ezt a harmadik férjet?*

– Nem, sajnos nem. Nagyon szerették volna egymást, apunak nagyon tetszett volna, biztos. Érdekes, Laciban volt valami, ami úgy emlékeztetett, ami hasonlított apura, emlékeztetett még a szaga is.

– *Olyan móriczi világ, olyan móriczos volt.*

– Igen. A külsejében is az volt. Meg a bajusza, tehát volt benne valami határozottan. A Lacival húzódtott a dolog évekig, amíg összeházasodtunk, de nem három évre házasodtunk, hanem 36-ra. Férjemmel, György Lászlóval a szolnoki színház tagjai lettünk. És a fizetés az sehol sem elég. Sem a színházban, sem civil helyen, én még olyant nem hallottam, hogy nekem olyan fizetésem van, hogy tökéletesen meg vagyok elégedve.

Akkor haknikat csináltunk a környező falvakba meg művelődési házakba. *Nem élhetek muzsikaszó nélkül...* Megtanultuk, és azzal jártunk körbe-körbe. És egy délután nagyon szép nap volt. Sütött a nap gyönyörűen, minden gesztenyefa virágzott, azok a bizonyos kis gyertyácskák, szép fehér virágok. Fantasztikus volt. Alig bírtam elszakadni a virágzó gesztenyefáktól. De hát sietni kellett, a busz már várt, menni kellett. Mondani se kell, nagy sikerrel, mert az egy olyan darab, a *Muzsikaszó*, hogy azt akárki adja elő, mindegy, hogy ki játssza el, mindig hat. Borzasztóan tetszett a közönségnek, és örültek nekünk, tapsoltak, és hozták be a fiúknak a demizson borokat, lógó kolbászokat, kenyereket, tehát egészen fantasztikusan elláttak minket visszafelé a buszon, nehogy éhen haljunk, mielőtt beérünk Szolnokra. Szolnokon aznap egy operettnek volt a bemutatója. Beértünk, és teljes fényben volt az egész ház, látszott, hogy még tart az előadás. Szálltunk le nagyon boldogan, vidáman és lelkesen rohantunk be a színházba, a felvonás utolsó jelenetei még mentek. És mindenki olyan dermedt volt, a portás és a díszletmunkások, mindenki olyan furcsa volt. Mi bajuk van ezeknek? A közönség egyre dermedtebb, nem érdekelte őket az operett, és a színészek is hallottak mindent. Lengyel Jancsi, úgy hívták a színészt, egyszer felvonás közben, prózában azt mondta, hogy Pesten a szovjet katonák ontják a magyar diákok vérért. Képzelheti. Természetesen be is csukták később. Nagy forradalom van Pesten, és lövik a diákokat. Ez egy olyan mondat, amitől a közönség mindjárt lázba jött. Mi is dermedtek lettünk, a mi egész sikerünket elfújta a szél... És jöttek a szovjet tankok, egymás után. Jöttek, két tank közt nem volt annyi hely, hogy egy macska átszaladjon. Jöttek órákon keresztül. Álltak a Tisza-hídon, mentek Pest felé. Mért mennek ezek a szovjetek, mért kell nekik odamenni? Sokáig nem lehetett mozdulni, a vonatok nem nagyon jártak. Máriát kerestem párszor telefonon, hogy mi van vele. Él Mária, hála istennek. Virágot is sikerült felhívni. Meg a férjem szüleit. Azt hittük, hogy megszűnt Budapest. Olyan hírek jöttek, hogy Budapest nincs többé. Az egyik mellékutcában aztán megláttam Kádárt. Szovjet katonai egyenruhában egy szovjet dzsipbe szállt be éppen, és szovjet katonatisztek voltak körülötte. Hát akkor nem volt olyan, hogy minden percben lehetett látni egy ilyen politikust. Kádárnak olyan speciális volt a megjelenése, én is felismertem. Nézz oda, mondom a férjemnek, ott van Kádár, mért van neki szovjet egyenruhája? Micsoda dolog ez? Nagyon sok szovjet katonajött oda Szolnokra. Szállodában laktunk, I. emelet 12. A portás mondta, Móricznak kedvenc szobája volt. Mondtam Lacinak, hogy itt többet nem maradhatunk. Miért? A szálloda az első, amit nagyon figyelnek, mert a jövő-menő emberek tanyája, esetleg kiűritik. Ne hagyjuk magunkat, próbáljunk elmenni magunktól, a szálloda nem jó zivatáros helyzetben. De hova menjünk? Átmentünk a színházba. Beköltöztünk. Az iroda egy szinten volt a színpaddal, volt egy kis ajtaja, az irodából nyílt az igazgatói páholy. Abban a páholyban laktunk. És minden este jöttek kollégák, és mindig nagy beszélgetések voltak. Vigyázni kellett a szóval, mert a falnak is füle van. Nagyon nehéz hetek voltak. Egyszer csak november elején erős autózúgás, kinéztünk, és láttuk, hogy szovjet autók jönnek, ez a hátsó színészbejáró volt. Ott megállnak az autók, és szállnak ki belőlük szovjet egyenruhás tagok. Nohát, erre mindenki frászt kapott. Mi lesz? Kis időbe telt, amíg ők felballagtak a második emeletre a lépcsőn. Egyre borzalmasabb volt a hangulat, egyre csöndesebbek lettünk, egyre jobban megállt a szívünk. Bejöttek. Körülnéztek rajtunk, úgy tizenöten voltunk. Az ember ösztönösen feláll, amikor ilyen egyenruhások jönnek. Mindenki felállt, és a két magas fiút kiszúrták. Davaj, mondták Lacinak és a Gelley Kornél nevű színész kollégának, aki nagyon magas fiú volt, az én Lacimnál is magasabb. A két fiút elvitték. No, ettől mindenki lekonyult. Hova viszik, miért, hiszen

nem csináltak semmit. És vártuk, hogy visszajönnek, valami majdcsak lesz. Hajnalodott, végre visszajöttek. Részegen. Úristen, hol voltak, hol ittak, mi történt? November 7-e volt. Őket elvitték a rádióba, ünnepi műsor volt, kezükbe adtak valami szöveget, hogy olvassák. Ismerjük ezeket a szövegeket. Laci sose szeretett verset mondani, különösen azt nem, hogy a kezébe adnak egy szöveget, mondja azt. Ő nem tud verset mondani, ő sose szavalt. Erre kivették a kezéből, és adtak neki egy még borzalmasabb szöveget. Hogy milyen csodás ez a világ, és a szocializmus a világ teteje. Hoztak nekik vodkát, de nem kupicával, hanem vizespohárral. Inni kellett. Szegény Lacinak kezdett elbutulni az agya a vodkától, és odaállították a mikrofon elé, és odaállt elé egy katona, és rátar-totta a géppisztolyt Lacira, hát most mit csináljon, hát olvasta. És amikor vége volt, letette a papírt, és lerogyott a székre. Erre, hogy egy kicsit életre hozzák, megint odaadták neki a vizespohár vodkát, előtte egy szovjet katona állt a davajgitárral, megitta. Gelley ugyancsak végig vizespohárral itta a vodkát. Felfordult a gyomruk, kimarta a gyomrukat, meg az az izgalom, aztán részegen hazajöttek. Akkor már nem ment kocsi, akkor már nem vitték dzsippel vissza. Menjenek. Ezek meg boldogok voltak, hogy kint voltak a rádióból, és jöttek, és elmesélték. Jaj, de borzasztó volt! Eltelt egy-két hét. Lacinak valahogy sikerült, összeharátkozott nem tudom, kivel, és nem tudom, hogyan, aki épp Pestre indult kocsival. Elintézte, hogy őt hadd hozzák fel. Így ő bement a Fészekbe. Egy olyan helyre került, ahol sok színész volt együtt. Rögtön nekimentek: te pecsovics, áruló vagy, micsoda dolog ez, hogy voltál te erre kapható! Ez vagy te, te vagy a magyar bányász fia, nem szégyelled magad? Rettentően letolták szegényt. Kezdje el nekik mesélni? Nem szólt semmit, de kénytelen volt. Dehogy! – mondták, olyan nincs, ha én egyszer nem akarom, nem lehet arra kényszeríteni, mondták a hős pesti színész-fiúk, fiatalok. Nagyon rosszul esett neki ez, de nem tudott ellene mit tenni. Végigjárta a családot, az ő szüleit, a bátyját, aztán Virágot, Máriát, a legszűkebb családot, aztán visszajött valahogy ugyanezzel a kocsival. Mi van? Borzasztó. Mi a borzasztó? Nem tudod elképzelni, végimentem a körúton. A háború, a bombázás után nem nézett így ki, mint most. Elmondta, hogy néznek ki a házak, és mindenki olyan szomorú. Persze hogy szomorú. Kétségbeesett hangulat van, nincs senkinek semmi kedve, egy mosolyt nem láttam ennyi idő alatt. Annyi mosoly volt, amikor egymást megláttuk anyámmal vagy a rokonaimmal.

– *Három férje volt, s ha már a rokonoknál tartunk, három anyósa...*

– Három anyósom volt, de mindegyiket imádtam. Most is mérges vagyok az utálatos anyósviccekre. Az anyóssal olyan jól ki lehet jönni, csak egy kis együttérzés kell, meg türelem. Különböző volt mind a három. Both mama az egy szigorú, pedáns, a debreceni kisállomás főnöke volt a férje, aki író volt titokban. Béla anyja Both lány volt, az ő családi nevével lett színész. Sárospatakon volt az a híres református Both család. Én is ismertem közülük egy csomót, legalább nyolc lány volt. Apám, ahogy a végén elmondta annak idején, diákkorában Sárospatakon sorba szerelmes volt ezekbe a lányokba, ahogy a koruk megfelelő lett hozzá.

– *És a második anyós?*

– Az egy csodálatos volt. Úgy nem főzött senki, sehol. Ő morvaországi volt. Tanító volt a papa, Orosházára kerültek. Sokszor mentünk Pestről hozzájuk. Nagyon-nagyon kedves emberek voltak. Nagyon szerettem az anyósomat, Kamilla mama, úgy hívtam őt.

– *És aztán az utolsó házasság a harmadik anyóssal?*

– A harmadik anyósom palóc volt. Az első férjem zsidó, a második morva, a harmadik palóc. Mária mama és János bácsi. Nem mondtam, hogy mama meg papa, János

bácsi, ő volt az apósom. Ő különben bányász volt. Egy nagyon tehetséges és jó szakember. 15 éves kora óta bányász volt. Salgótarján környékén született. Az öregúr már egész legénykorában bekerült a bányába, kijárta az összes számárlétrát. Tehetséges volt. Nagyon tudott az emberekkel bánni, olyan főnökember volt, jól tudott vezetni. Lett belőle bányamester, vagy az isten tudja, mi minden. A végén a minisztériumba került, nagyon kedves ember volt. Eleinte nagyon nem tetszettem neki. Merthogy a polgárság, a színésznő, az egy feslett nő. Igazán az én családomban is úgy néztek, hogy én egy feslett nő vagyok. Virágnak sem tetszett, hogy én színésznő vagyok. Hát mit csináljak?

– *És az anyós?*

– Anyósomat nagyon megszerettem, Mária mamát. Olyan aranyos volt, és olyan szépen beszélt palócul. Laci is tudott. Ha egy kicsit hosszabb ideig volt otthon, akkor úgy jött haza, aranyos tájszólással. Nekem tetszett. Én Both-tal kezdtem az életet, és tessék, bottal végzem. *(Kocog a padlón a botjával.)*

– *Mi volt az életének a jelszava, ami bátorította, előrelelendítette?*

– Nekem nem volt, Lacinak volt. Az élet mindig mindent megold, mondta Laci, de azért ezt nem fogadtam el egészen. Én gyerekkoromban szereztem egy dalt szöveggel és dallammal. Úgy szól, hogy: *Hej tuna tunti, hej tuna tunti a tatona tunti, hej tuna tunti.* Ezt el tudtam mondani. És ha az életem folyamán valami, baj vagy kár ér, vagy valami elvész, vagy eltöröm, akkor eldúdolom: *hej tuna tunti...* Hogy mit jelent, azt nem tudom. Biztos tudtam annak idején három- vagy öt éves koromban. Régen volt minden. Nem szeretek a múltról sem beszélni, sem gondolni rá. A fényképeket sem szeretem. Énnekem a színházi életemből egyetlen fényképem sincs. Egy kritikát én félre nem tettem...

Báthori Csaba

MELANKÓLIA

I

Nekem utam nincs, úgy mosolygok.
Nálad szeretnék megszületni.
Álmomat mesélik a bolygók,
s nem ér véget bennem a semmi.

Hűlt homokot rágó szelekben
meghallani őszöm, utódom:
árnyék voltam és ember lettem,
idő az üres óramutatókon.

Kék vagyok, zöld és villámsárga,
tündér visz el a faluvégen,
szesz lángom nem fér a világba,
nincs átadható szenvedélyem.